

# De Wereld in Alle Staten



## KO COLIJN

is journalist en politicoloog. In de eerste Bart Tromp-lezing, in het leven geroepen ter nagedachtenis aan deze grote dwarse denker, volgt Colijn het voetspoor van Tromp (1944-2007), voor wie de onzekere wereldorde een belangrijk thema was. Dit is een ingekorte versie.

**H**et woord 'systeemcrisis' valt wel eens in de leer der internationale betrekkingen, maar dat slaat op uitzonderlijke omstandigheden in de wereldpolitiek. Meestal voltrekken die veranderingen zich langzaam. Eén keer in het millennium verandert 'het systeem' misschien, en dan nóg was het meer iets voor politiek-filosofen en staatslieden dan voor de gewone burger – die bijvoorbeeld in 1648 echt niet door had dat hij op een dag de overgang naar het Westfaalse statensysteem beleefde. En die nu – hoewel het woord systeemcrisis sinds een maand een pijlsnelle opkomst beleeft – meer worstelt met zijn spaartegoed, dan met de vraag of hij afscheid neemt van het statenparadigma.

De Wereld in Alle Staten – u kunt me verwijten dat ik er alle kanten mee uit kan. Dat is ook precies wat ik beoog en hoe ik de toestand van de wereld zou willen kenschetsen. Géén staat, van alle 193 die we nu hebben, die zich kan onttrekken aan de veiligheid en de welvaart in de rest van de wereld. En omgekeerd: géén wereld die ongevoelig is voor wat in elk van die staten kan gebeuren, of het nu een aanslag op de Twin Towers in het machtigste land op aarde is, of een uitbraak van burgeroorlog of honger in het zwakste land ter aarde, Somalië.

Wij moeten hier onderscheid maken tussen het systeem van staten-anarchie, dat niet van de ene op de andere dag verandert, en de orde binnen dat systeem die zomaar wèl

kan omslaan, al is ook dat een zeldzaam verschijnsel.

Er zijn maar twee denkbare systemen in de wereldpolitiek: de anarchie of de hiërarchie. Het verschil schuilt in het ordeningsprincipe, is er wel of geen centraal gezag. Na het afscheid van de hiërarchie (onder het gezag van de kerk) aan het einde van de middeleeuwen, rest ons het horizontale, gezagsloze systeem van de anarchie.

Daarnaast heeft elk systeem te maken met nog twee andere variabelen.

Ten eerste: wie of wat zijn de legitieme spelers? Antwoord: de staten, al hebben die niet de eeuwigheid en kun je de vraag stellen of andere spelers (Amnesty International, Al Qaida, de kerk, Microsoft, de Bill Gates Foundation, het Internationaal Atoomagentschap, het bankwezen, maar ook de *global civil society*) intussen niet ook een zelfstandige rol in de wereldpolitiek spelen.

En ten tweede: hoe is de machtsorde onder die spelers, met name de staten? Antwoord: je kunt een unipolaire machtsorde hebben (de laatste vijftien jaar onder de VS), daarvoor hadden we een bipolaire orde (Sovjet-Unie versus VS), en de laatste tijd wordt hevig gespeculeerd over de opkomst van twee nieuwe varianten. We zouden, denk aan de opkomst van China en India, naar een multipolaire orde kunnen gaan. Vier of vijf grootmachten hebben het dan voor het zeggen, en dat zal nog heel wat herverdelingsconflicten in de wereldpolitiek geven, gedoe over

zetels in de Veiligheidsraad, stemrecht in het IMF, en wellicht het voortbestaan van deze instituten zelf, enzovoort. Of ons staat een nonpolaire orde te wachten, zoals Richard Haass meent, president van de *Council on Foreign Relations* (CFR). Niet alleen doet in Haass' ogen nivellering onder de topclubs voor – tot zo ver de metafoor van de voetbalcompetitie – maar er zullen zich allerlei andere spelers in het spel mengen met deellegitimiteit op specifieke terreinen. Dat is, vrij vertaald, terug naar de middeleeuwen, maar dan zonder de hiërarchische autoriteit van de kerk.

De huidige situatie van de staten-

## Geen staat kan zich onttrekken aan de rest van de wereld

anarchie is minder statisch dan zij lijkt. Het is als stilstaan, of soms zelfs teruglopen op de lopende band van Schiphol, die ooit naar de gate van een volgend stadium voert. De Britse school spreekt van een geleidelijke ontwikkeling naar het idee van de 'internationale gemeenschap'. Een dimensie die ontbreekt in het naakte realisme van zelfzuchtige staten, voor wie alleen overleving de leidraad van hun buitenlandse politiek is, in een spel waarin elk collectief doel ontbreekt.

Het idee van een internationale gemeenschap van staten impliceert een lidmaatschapsgevoel, een zeker medeverantwoordelijkheidsge-

voel. Hoe verloopt die evolutie van de internationale gemeenschap? De Britse politiek filosoof Andrew Hurrell leidt ons door de evolutie van het vulgaire realisme, via de fragiele dunne internationale gemeenschap, naar de *thick international community*. Anders gezegd: van het ieder-voor-zich-realisme naar de pluralistische, fragiele statengemeenschap uit de 19de eeuw op weg naar de lotsverbonden internationale gemeenschap waarin wij nu leven.

Het begrip 'sovereiniteit' kreeg door die evolutie een nieuwe lading. Niet de feitelijke handelingsbekwaamheid van een overheid is genoeg om zich soeverein te mogen noemen, maar aan het eind van de 20ste eeuw groeide de neiging dat de overheid die kwalificatie moet verdienen door haar verantwoordelijkheid voor de rechten en veiligheid van de eigen burgers waar te maken.

Robert Mugabe is feitelijk soeverein, maar de *responsibility to protect* (R2P) kan hij niet waarmaken. Die ontwikkeling is bepaald niet afgerond, maar heeft intussen wel een debat losgewrikt over het recht op humanitaire interventie – een 'schending' van soevereiniteit die kort geleden nog volstrekt onbespreekbaar was. Ook al zitten de Mugabes er nog, de *global civil society* rammelt aan de poort, en meldt zich als een systeemrelevante speler, om nog eens het huidige crisisjargon te gebruiken.

Volgens de Britse historicus Michael Howard gaat de moderne ver-

antwoordelijkheid van de staat nog verder dan de R2P. Hij meent dat de post-Westfaalse staat, op straffe van soevereiniteitsverlies, verplicht is om al zijn burgers globaliserings-'proof' te maken. Dat is een kwantumsprong, want het maakt de staten niet tot de hoofdrolspelers, maar slechts tot dienaar van de internationale gemeenschap.

Howard komt tot de conclusie dat het soevereiniteitsverval het internationale statensysteem bedreigt: "De wereldorde wordt nu bedreigd door verandering, om niet te zeggen desintegratie, van het gehele statensysteem, dat gedurende een tijdperk van ruwweg 300 jaar het kader

voor de internationale betrekkingen is geweest."

De vraag is: zijn ogenschijnlijk dwarse ontwikkelingen zoals door Hurrell en Howard geschetst met elkaar te rijmen? Mijn antwoord is: ja.

Enerzijds ligt voor ons het betoog (Hurrell c.s.) dat de internationale gemeenschap zich geleidelijk nestelt en consolideert, aangevoerd door de economische kracht van

